

A HAZA HALÁNTÉKÁNAK SZEGEZETT DALOK

Közelítések Csordás Gábor költészetéhez

*22 éves lettem s arra vágyom
ha nem lehetnék mégse halhatatlan
úgy vesszek el hogy részben megmaradjak
(Európai Európé)*

*emlékszel kedvesem
együtt tüntetttél velem
már túl vagyunk már túl vagyunk
vagyunk a hetvenen
(Túlélési gyakorlat)*

(személyes) Valamikor 2009–2010 környékén, talán a legjobb pécsi verset megszavaztató *Versben élő Pécs* című játék révén olvastam először Csordás Gábortól, meghozzá a *Lvov-kertvárosi szonettet* (legalábbis ez vált emlékezetessé). Egészen lenyűgözött.

Lvov-kertvárosi szonett

*reggel kilencszáz forintocska jött
váratlanul valami versekért
vettem egy üveg vodkát délelőtt
estig megittam annyi bánat ért*

*szokványos ügyek itt-ott elfeledtek
s én mint afféle megbántott alak
szenvedtem és egy szobában nevettek
és körös-körül zúgtak a falak*

*jártak a tévék kattogott az óra
és lenéztem az autóparkolóra
és neonfény siklott a nikkelen*

*kegyetlen szépség szép kis oltalom
és lekókadtt s a konyhaasztalon
kések között pihent szegény fejem*

Talán utólag tűnik így, talán már nekifogtam a mitizálásnak, de több mindent kötök ehhez a vershez. (1/a) Nem e vers alapján jöttem rá, de ennek hittem el, hogy nemcsak az Üllői úti fákról lehet verset írni, hanem arról a városról is, amit ismerek, ahol élek. Sőt, arról az

akkori felfogásomban menthetetlenül költőietlen városrésze-ről, ahol hétévestől tizenhat éves koromig magam is lehúztam tizenkét évet. (1/b) Meg azt is (bármit is beszéltek korábban a közoktatásban Baudelaire *A dög* című verséről), hogy a költői téma nem feltétlenül szép meg fenséges. Szóval, hogy lehet költészetet csinálni abból, hogy a szomszéd nevet, horkol vagy veszekszik, vagy abból a betonszürke alapon megjelenő szín- és fénykavalkádból, ami egy lakótelep. (2) És bár szeret(t)em Varró Dániel 2007-es *Szódesszertjének* virtuóz szonettjeit, e vers miatt úgy kezdtem gondolni, hogy inkább ilyenek kellene lennie a kortárs szonetteknek. Persze ebben a versben is van költői bravúr jócskán: az első szakaszt domináló, mégsem hivalkodó v-s, az utolsó tercínát uraló kemény k-s alliterációk, általában véve a vers szépen megkomponált hangzása, a soráthajlások és a rímek látszólagos keresetlensége. Önmagában az a tény, hogy ez a kis életkép hibátlanul, ránézésre akadálytalanul és könnyedén belesimul a petrarcai szonettformába. Ezek a verstechnikai momentumok értékelik fel számomra a szöveget. (3) És – ismét Varróval összevetve – e vers fanyar (ön)ironiáját is közelebbinek éreztem és érzem magamhoz, mint a szórakoztató sziporkákat. (4) Idővel azt a meglepetést is megismertem, milyen érzés honoráriumot kapni „váratlanul valami versekért”. És arról is lett tapasztalatom, hogy milyen könnyű azokat a honoráriumokat rögvest elkölteni. (5) Eddigre már Pécs belvárosában laktunk a családommal, ám egyszer csak feltűnt, valamiképpen az identitásom részévé vált a kertvárosiság, pedig sosem volt ott közegem. De valahogy ezt a kertvárosiságot már ennek a versnek a szűrőjén át szemléltem, része lett ennek a képnek, hogy „egy szobában nevettek / és köröskörül zúgtak a falak”, meg az is, hogy a parkolóban „neonfény siklott a nikkelen”. Tehát Csordás lírája, amelyen témaként végigvonul a szocialista lakótelep élete, beleíródott a Kertváros-képembe.

(a lírai életmű) Ha a költő Csordásra gondolok, egy világmegváltásra törő újbalos neo-avantgárd költőre gondolok, aki az első két szociálisan érzékenyebb, közérzetes, politizáló, formanyelvileg kísérletező kötete – a *nevelő nevelése* (1980), *Kuplé az előcsarnokban* (1984) – folyamán(?), után(?) posztmodernné klasszicizálódott, és 18 év múltán egy klasszikusabb formanyelvű, de az avantgárd hagyományjegyeket még mindig őrző és vállaló kötettel – *javítások rontások* (2002) – rukkolt elő. A fenti szonett is ebből az utóbbi kötetből való. Ez már csak azért is érdekes, mert különös kettősséget teremt. A harmadik kötet poétikai érdekessége a klasszicizálódás ténye – ami ugyanakkor nem meglepő, hiszen például Kassák mind politikailag, mind formanyelvileg stimuláló költészete is visszafogottabbá vált az 1930-as évektől, azt gondolhatjuk, előbb-utóbb a legtüzesebb forradalmároknak is meg kell állapodniuk. Ami feltűnő, hogy Csordás véleményem szerint emlékezetesebb versei mégis ebben a kötetben olvashatók: a *Lvov-kertvárosi szonett* mellett például három prózavers a kilencvenes évek elejéről, a *Teta Marija*, *A fordító kalandja*, illetve a Szederkényi Ervinre emlékező *E*, s a kötetet záró *Találkozás* dalforma strófákban megírt nagy ívű parlandója (de figyelemre méltók még a kötetből a *Sorscédulák*, illetve az *(egy összetört regény darabjai)* alcímű 1984 némely passzusai is). Ezzel szemben poétika, formanyelv tekintetében az első két kötetet sokkal izgalmasabbnak és a közérzetisége, rendszerkritikussága miatt részleteiben aktuálisnak is tartom. Aktuálisnak abban az értelemben, hogy a jelenlegi politikai rendszer is elkezdte kitermelni a maga közérzeti irodalmát – sok esetben, akárcsak Csordás idejében, a történeti és neoavantgárd hagyományának (újra)felfedezésével kéz a kézben –, amit tekinthetünk egyfajta válságterméknek, amiképpen Dérczy Péter válságterméknek látta Csordás korai költészetét (vö. Dérczy Péter: *Bildungsredőny – Csordás Gáborról*, *Alföld*, 1991/1, 50–55., 54.). Az ellentmondásos kettősség tehát egyszerűbben úgy szól, hogy bár a versminőség egyértelműen az érett Csordás mellett szól, mégis a korai megszólalás tűnik izgalmasnak és aktuálisnak. Ez pedig azzal is jár, hogy első reflexből mindig a kertvárosi „bázis nélküli forradalmárra” (vö. Dérczy Péter: „Föld alá bújtak verseim”, *Jelenkor*, 1985/1,

90–93.) gondolok, amikor Csordásra gondolok, s csak aztán, emlékeztetve magamat, a klasszicizált, érett költőre, aki természetesen társbérleti, lakótelepi léttapasztalatokon túl sok mást is megírt.

(az egyetlen forradalmár a városban) Csordás első versei tizenhat éves korában, az 1966. decemberi *Jelenkorban* jelentek meg. A közlés élén (két érdektelegebb darab előtt) álló *Parabola* első szakasza így szól:

*Jöttünk csecsemő-bömbölés
hullámain
s most
felnöve akaratlan
szánakozunk magunkon hogy élünk
Ó jaj hogy élünk!
Nyávogó ezüstrakéták
börtönében remegnek vágyaink
vasállatok sárhányói előtt
ténfergünk kedvtelen
úmott nyugalommal
Ó jaj lemaradtunk
a forradalmak páncélvonatáról
s torkunkhoz nyúl a csönd –
hízásra hajlamos
hivatalnok
Ó jaj megfulladunk!
Szemünkbe lóg a hajunk
s valami nagyot
akarunk minden pillanatban
Csókok és cigaretták
keserednek a szánkon
Ó jaj a szánkon!*

Van a versben valami megmosolyogtató, de nem tudom eldönteni, hogy inkább kamaszos, vagy az avantgárd van akarva vagy akaratlanul önparódiáig hajtvá. Mert nemcsak a refrénszerűen ismétlődő „Ó jaj” képtelenül patetikus felkiáltásán mosolygok, vagy a „valami nagyot / akarunk minden pillanatban” naiv (és talán mégis irigylendő) heveségén, hanem az olyan avantgárd ihletésű szóképeken is, mint a „nyávogó ezüstrakéták”, a „forradalmak páncélvonata” meg a „torkunkhoz nyúl a csönd”. S idáig jutva vegyük észre a versfelütés Ady-áthallását, a szájon keseredő csókok és cigaretták Radnóti-allúzióját, a panaszos József Attilát idéző vershelyezetet.

Szinte úgy tűnhet, hogy a tizenhat éves Csordás első publikált versében teljes fegyverzetben lépett a publikum elé. Hiszen például az első kötet *Levél* című versében mintha hasonló heveség dolgozna.

*ez a macska nem küldött táviratot Nixonnak
ez a macska nem gyűjtött gitárra
ez a macska nem idegeskedte el az első kefélet
ez a macska unalmas azt mondom ég veled
Michigan ég veled
Amúr ég veled*

Harlem krétarajzai ég veled
Nabatija beomlott házai ég veled
szerelmem Angela Davis ég veled
Lumumba ég veled
Rudi Dutschke ég veled
Cienfuegos ég veled
ég velem minden halottad
 1962
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
hazamegyek
 [...]

szánkra kiülnek a mesterlövészek
Gyuri lakást kapott Sztálint felejtse el
lefűjjük a keserű habot
a lottó törzs szahemjei kiikszelik az ötödfeles jambust

Mi a különbség? Először is a kamasz szertelenségű hév megérett, magabiztosabb lett, formát kapott. Határozottabban látszik a kollázsjelleg, amire a tördelés is rásegít. S itt már nem a szertelenség mosolyogtat, hanem az erőt sugárzó versbeszéd lendülete. Illetve hangsúlyossá válik a(z új)balos szimbólumrendszer.

S a második kötet *Jázmínok* című verse is hasonló: ugyan kordában tartott, de heves kiábrándulást közvetít. „elsiettem az epilógust / most egy természeti kép következik / kezdjük előlről – / kert-Magyarország dalai / köszöntik e másodosztályú bolygó vegetációját [...] szájjpadlásunkat lesöpörték / éjszakáinkat összejárták / macskatalpú vallatóbiztosok / dalaink a haza halántékának szegezve / béke nélkülünk térképoltás és / kettes találat egy jelölőlistán [...] én áhítózom testvériségre [...] lehányva az ország kabátja”. Itt is érdemes a szöveg humorát megfigyelni, amely fanyarabb, cinikusabb, s amelybe az önreflexió révén (ön)íronia vegyül. (Ezek a metarefektív, metapoétikus mozzanatok egyébként a *Kuplé...* kötet újdonságai. Csak néhány beszédes cím: *Két évig csiszoltam ezt a verset; Mire gondolt a költő; Kérdések az olvasó számára*. Jóllehet már az első kötet *Kraut* című ciklusában is találunk egy-két ilyen mozzanatot, például: „senki nem dolgozik e versben / nincs benne domb és rajta fák / hiányzik otthonod belőle / és általában a világ”, vagy: „tilos az egyszerű beszéd / a szintaxist düh veti szét”.)

(egy közbevetett világirodalmi párhuzam) Csordás nyolcvanas évekbeli beszédmódja számomra olykor kifejezetten az NDK-s kortársa, a reformkommunistából kiábrándult baloldalivá lett Volker Braun versbeszédét idézi (verseiből magyarul Petri György fordításában olvasható egy vékony füzetke – taláломra egy szemléltető idézet: „Ezen a munkanapon azt kérdezem magamtól / Váratlanul a gépteremben, / Mely úgy cirpel a hőségben, hogy a kezeimet összecserélem: / Mit várok még magamtól / Vagy töletek? Megszállott / Masinák, megszokott / Fogások fogságában, / A mindenkori jövőben, ezt kérdezem magamtól / [Akit talán szintén összecserélek]: mit akarunk, / Mi van a konok terveken túl még? // Ez nem lehet minden” – *Általános várakozás*, in: *Volker Braun versei*, Európa, Bp., 1986, 58. Illetve, ha szabad, egy saját fordításból: „Fel fel harcra / Ti fegyver-

telenek, titkos / Tanácsok halála. / Asszonyos szemérmertlenség // Az ölelésben. / Az igazi érzéki ember / A finnországi hangulatú / Szaunában // Eszméletlen. / Vagy Rudi Bahro Oregonban / A narancsra festett községben / Életösszefüggéseket // Keres sarlóval és kapával / A kitoloncolt / Előttünk menekül / A jobb kőkorszakba” – *A befékezett élet, Hévíz*, 2018/4–5, 407.). Ezzel persze meg lehetne nyitni a világirodalmi párhuzamok sorát: az Apollinaire-t konkrétan megidéző daraboktól (*Hommage à Apollinaire; Guillaume Kostrowicki* – később, a harmadik kötetben: *Találkozás*) kezdve egy lehetséges Yeats-rájátszáson át (még hozzá azt hiszem, *A pirosfehérzöld pilóta* című vers finoman megidézi az ír költő *An Irish Airman Foresees His Death* című versének alaphelyzetét) végül számba lehetne venni Csordás megannyi – szerb, horvát, szlovén, szlovák, cseh, lengyel, román, francia, angol és német – nyelvből készített saját fordításait. Ám ez messzire vezetne, s egyébként is beláthatatlan szövegmenyiségről beszélünk. (A több nyelvből dolgozó műfordítók sanyarú sorsa, hogy senki sem vállalkozik, mert nem vállalkozhat munkásságuk teljes körű áttekintésére.)

(a hagyománytudat) Csordás olyan neoavantgárd költő, akinek a kezdetektől hátszágát képezik a klasszikusabb költészetek is. Már az első kötetben találunk a közkeletű kereszt-rímes dalformákon túl a trubadúr hagyományból eredő fatras formában írott verseket. Az *Európai Európáé* című versfolyamban antik mitológéákat aktualizál. Az *Előszó* címűben metautalásként bukkan fel Radnóti: „gép száll lenéz a Jenki / R. M. szerint / mást lát a látcsőn mint mi”. A *Spanyolországban nyaraló ismerősének* című vers két alkaioszi strófájában egy Erynnisz és Federico García Lorca találkoznak. Az *Erdő* Balassi-strófában íródik. A *Horger Antal emlékezete* pedig talán a lehangsúlyosabb hagyományelemet villantja föl: József Attila költészetét. A második kötetben haiku-szekvenciákat is találunk. A Gellér B. István képeire írott *Akril táj* egyszerre idézi fel a töredék műformáját és a képleírás, tehát az ekphraszisz műfaját – ám ironikusan, mivel a vers egyszersmind karcolatként vagy bökversként is olvasható: „ez a szomszéd grafi / aki a létrát kölcsön / mikor a teteje beázik // vigyázz azt mondja / se létra se grafi”.

Ezektől a hagyományosabb versektől sem idegen a politikum, ám ahogy az a *Kuplé...* kötet *Árulás térképei* című verses naplójának egyik fatras-jából látszik, nem feltétlenül a magvas kijelentésekben manifesztálódik: „míg itt alant pöszög a kartell / szeretnék széjjel nézni fent // míg itt alant pöszög a kartell / és egyre véresebb a malter / s folyik a nagy experiment / (a központ készen jött a tervvel / 11 pallér mégse termel / ki jobbra ment ki balra ment / – a rímhiány rég parlament –) / csak lépked az ingó teherrel / K. Kelemen: »ez összekent fűgákban kedvesem heverj el / szeretnék széjjel nézni fent«”.

(fél korszak) Természetesen nem lehet említés nélkül hagyni az 1980-as *Fél korszak hiány* antológiát sem Csordás kapcsán. Amikor ez a Csordás mellett Parti Nagy Lajos, Meliorisz Béla és Pálkás György verseit egybegyűjtő irodalomtörténeti jelentőségű kiadvány megjelenik, még csak Csordásnak van kötete: az antológiával jóformán egy időben napvilágot látott a *nevelő nevelése*. Az antológiában azonban vegyes anyag olvasható tőle: versek az első kötetből, újabb írások a készülőben lévő másodikból, és olyan szövegek is, amelyek aztán nem kerültek be egyik könyvébe se.

A társakhoz viszonyított helye, helyi értéke is nagyon érdekes. Határozottan ő a legpolitikusabb – a válogatást a feljebb kiemelt *Levél* és a *Jázmínok* keretezi –, de Parti Nagy vagy Pálkás hasonló jellegű, közérzetes sorai mellett ez nem kirívó (PNL: „sorokká rendeződni, / s ezen is túl még verssé, esély / alig-alig van, mégcsak ki sem fehérül, / marad üveghíg-sárga, végképp / átlátszhatatlan, és szétverik a Hírek / amik itt pingpongoznak a görbülő / szobában, akit hálóba ütnek, az itt / most pontot érő, ami itt nem ér asztalt, / az kell a győzelemhez, / szabályt az ütő diktál, fehérül akit / ütnek, s ki tudja,

rámegy végül / a jövő meccslabdája, annyira nincs már / asztal, annyira asztal minden” – *Hó, hírek, híreink*; Pálinkás: „Ha nem volna ez a prés / még talán keszonbetegséget kapna itt mindenki” – *Amikor jöttetek még nem volt*; „Asszonyom igen előrehaladott állapotot / Példáz e vízfej országot” – *Bekiabálnak hozzám a gyerekek*).

Csordás válogatása formanyelvileg is a legváltozatosabb. Van itt lendületes neoavantgárd szöveg (*Levél; Jázminok*), konvencionális rímes formavers (*Színház üres házban; Ónarckép 1971-ből*), játékos fatras-k, haikus, egy egyszerűbb képköltemény (*Madár*). Ez a tág spektrumú hagyománykezelés nemcsak azt mutatja meg határozottan, mi mindenből építkezik az éppen megszülető magyar posztmodern líra, hanem ha ténylegesen kötetként szemléljük az antológiát, termékeny párbeszédbe képes lépni akár Parti Nagy meglóduló, szójátékos, a nyelvvel gyurmázó, avantgárd lelkületű verseivel, akár Meliorisz szintén avantgárd gyökerű, de tömörebb, kevésbé hivalkodó, kisformákhoz vonzódó költészetével, akár Pálinkás avantgárd hardveren futtatott paneltrubadúr líraszoftverével. Szóval bizonyos tekintetben Csordás anyaga tűnik a válogatás origójának, ami talán nem véletlen, ha figyelembe vesszük, hogy annak a tágabb társaságnak, amelyből kitűnt ez a költőnégyes, Csordás volt az egyik teoretikusa (vö. Meliorisz Béla: *Felderíteni az ént – interjú, Jelenkor Online*, 2020. 04. 22.).

(retorikus zárlat) Csordás első kötetének fülén ez a(z ál?)szerény bemutatkozás szerepel: „1950-ben születtem Pécsen. Egyik nagyapám lakatosmester volt, a másik ügyesen bánt a fával. E mesterségekben én csak a fűzfasípfaragásig, reszelőszírszásig jutottam. Szüleim nyomán értelmiségi pályára léptem. / 1966-ban, amikor a Jelenkorban bemutatkoztam, olyasmit írtam, hogy a világot meg kell változtatni. Ma sem írhatok mást.” (Egész pontosan így szólt az a bemutatkozás: „Tizenhatéves vagyok, harmadikos gimnazista. Biokémikusnak készülök. Két éve írok rendszeresen verset. Pécsen születtem, gyermekkori élményeim örök háttére: külvárosi utcák, alig-füves játszóterek, a Balokányliget. Most vagyok abban a korban, amikor egyre sürgetőbben fellép a »világmegváltás« igénye. Mégis eljutottam már a felismeréshez: a világot nem megváltani, hanem javítani kell. S ez a nehezebb”.) Máig aktuális: meg kell változtatni. Ugyanakkor én igyekszem úgy gondolni, a kultúra és a művelődés apránként változtat a világon. (Persze széllel szemben gondolom ezt, naivan talán, talán önvédelmi mechanizmus csupán, mert ha nem ezt gondolnám, azt kellene gondolnom, hogy semmi értelme nincs annak, amit csinállok, amit csinálunk.) Most csak Csordás Gábor költészetéről szóltam részletesebben, és – méltatlanul röviden – épp csak megemlítem, hogy ugyanő létrehozta és évtizedekig működtette a rendszerváltás utáni egyik legfontosabb kiadót, a Jelenkort, a szerkesztői munkája mellett pedig számos lírai, prózai és értekező írás fordítása is a nevéhez fűződik – vagy tíz nyelvből. Úgy tűnhet talán, hogy 1966 óta semmi sem változott, mert még mindig meg kell változtatni a világot. De számomra úgy is tűnik, hogy Csordás Gábor jóvoltából már nagyon sokat változott.